

บทที่ 1

บทนำ

สภาพปัญหา

การศึกษาเกี่ยวกับระบบการเมืองไทย ในช่วงเวลาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้น พบว่า แม้การเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนั้นจะก่อให้เกิดผลที่สำคัญคือ เป็นจุดเริ่มต้นของการขยายการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนก็ตาม แต่ก็ไม่ได้มีผลในการเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองให้แตกต่างไปจากเดิมเท่าใดนัก เพราะการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นเพียงการทำลายอำนาจเก่า โดยไม่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญ คือ สัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนแต่อย่างใด กล่าวคือ ผลของการเปลี่ยนแปลงเป็นเพียงการรับเอาแนวความคิดทางประชาธิปไตยมากำหนดรูปแบบและวิธีการปกครอง โดยยังไม่มี การแยกวิธีการทางประชาธิปไตยออกจากเป้าหมายของประชาธิปไตย ภายใต้ลักษณะดังกล่าว ระบบการเมืองไทยจึงเป็นประชาธิปไตยแต่เพียงรูปแบบ ไม่ใช่ในแง่ที่เป็นเนื้อหาสาระ¹

อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะเวลากว่า 50 ปีที่ผ่านมา ได้มีความพยายามในการศึกษาหาสาเหตุของความไม่สามารถพัฒนาระบบการเมืองไทยให้เข้าสู่เป้าหมายของประชาธิปไตยได้ สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ได้มีการศึกษากันอย่าง มากก็คือ ปัญหาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ด้วยเหตุว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นอันจะขาดเสียมิได้ต่อความสำเร็จในการพัฒนาประชาธิปไตย พรรคการเมือง ซึ่งเป็นองค์กรสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองและขยายการมีส่วนร่วมให้กว้างขวางออกไป จึงมีความเกี่ยวข้องเป็นเหตุและผลของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนอย่างใกล้ชิด ความตื่นตัวทางการเมืองของประชาชน และความต้องการเข้ามามีบทบาท อิทธิพลในการตัดสินใจของรัฐบาล

¹ ดู ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเลือกตั้ง พรรคการเมือง รัฐสภาและคณะทหาร (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2524), หน้า 153-154.

ได้กระตุ้นให้มีการรวมกลุ่มทางการเมืองขึ้น อันถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของพรรคการเมือง และในทางตรงกันข้าม พรรคการเมืองจะช่วยกระตุ้นให้มีการมีส่วนร่วมทางการเมืองขยายตัวกว้างขวางออกไป มีความหมายและน้ำหนักทางการเมืองมากขึ้น²

โดยนัยนี้ ความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของพรรคการเมืองจึงมีผลกระทบโดยตรงต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง หากพรรคการเมืองมีความเข้มแข็ง สามารถพัฒนาองค์กรของตนเองให้เป็นสถาบันขึ้นได้ (institutionalization) ปัญหาในเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนก็จะหมดไป ในทางตรงกันข้าม หากพรรคการเมืองมีแต่ความอ่อนแอ ไม่สามารถดำเนินการทางการเมืองในฐานะเป็นตัวแทนที่ดีของประชาชนได้ การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนก็จะถูกปิดกั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของพรรคการเมืองเป็นเงื่อนไขหนึ่งต่อความสำเร็จในการพัฒนาประชาธิปไตย

เมื่อได้ศึกษาถึงพัฒนาการทางการเมืองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แล้ว จะเห็นได้ว่าพรรคการเมืองไทยยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าใดนักในการพัฒนาองค์กรของตนเองให้เข้มแข็งขึ้นมาทัดทานอำนาจและอิทธิพลของคณะทหาร ซึ่งสามารถเข้ามามีบทบาททางการเมืองในระดับสูงมาโดยตลอด ต่อปัญหานี้ ได้มีการตั้งข้อสังเกตขึ้นบางประการ เกี่ยวกับความอ่อนแอของพรรคการเมือง และความสามารถพัฒนาหรือสร้างองค์กรของตนเองให้เป็นสถาบันขึ้นได้

ข้อสังเกตในประการแรกคือ การพิจารณาถึงสภาพแวดล้อมทางการเมืองที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเจริญเติบโตของพรรคการเมือง โดยการอธิบายว่าพรรคการเมืองไทยขาดความต่อเนื่องในการพัฒนาสถาบันของตนเอง การปฏิวัติรัฐประหารที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งมีผลให้พรรคการเมืองถูกยกเลิกและต้องยุติบทบาททางการเมืองลงอย่างสิ้นเชิง จนกว่าจะได้มีการจัดให้มีการเลือกตั้งขึ้นใหม่พรรคการเมืองจึงจะมีโอกาสได้เริ่มต้นบทบาททางการเมืองของตนเองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ดังนั้น ระยะเวลาที่พรรคการเมืองจะได้มีโอกาสเข้าสู่ระบบการเมือง โดยปราศจากการแทรกแซงของคณะทหารจึงมีอยู่ในช่วงสั้น ๆ ทำให้พรรคการเมืองไม่สามารถทำหน้าที่ของตนเองในฐานะเป็นตัวแทนของประชาชน

² สุจิต บุญบงการ, การพัฒนาทางการเมืองของไทย : ปฏิสัมพันธ์ระหว่างทหาร สถาบันทางการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 79.

ในการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่างต่อเนื่องยาวนานจนสามารถสร้างสถาบันขึ้นได้^๓

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง คือปัญหาเกี่ยวกับตัวพรรคการเมืองเอง พรรคการเมืองไทยเท่าที่ผ่านมา มีลักษณะเป็นการรวมตัวกันอย่างแคบ ๆ และหลวม ๆ ของนักการเมืองโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว และปราศจากการเชื่อมโยงกับประชาชนผู้เลือกตั้ง สภาพเช่นนี้ทำให้มีพรรคการเมืองเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก จนไม่มีพรรคการเมืองใดได้เสียงข้างมากในสภา การแตกแยกในพรรคต่าง ๆ มักมีขึ้นเป็นประจำอันเนื่องมาจากการขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ระหว่างผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ภายในพรรค สิ่งเหล่านี้ทำให้พรรคการเมืองอ่อนแอ^๔

เมื่อได้ศึกษาโดยละเอียดถึงข้อสังเกตทั้งสองประการแล้ว จะเห็นได้ว่าภายใต้สภาพการณ์ทางการเมืองไทยในปัจจุบัน ซึ่งความต่อเนื่องของระบบรัฐสภามิได้อยู่สูง การปฏิวัติรัฐประหารไม่ได้เกิดขึ้นเป็นระยะเวลานานพอสมควร ดังนั้นภายใต้ข้อสังเกตประการแรก สถาบันพรรคการเมืองจึงควรที่จะพัฒนาตนเองให้เข้มแข็งขึ้นมาได้แล้ว แต่ผลที่ปรากฏก็ไม่ได้เป็นไปดังที่คาดหวังไว้ ดังนั้นข้อสังเกตในประการที่สองจึงเป็นที่น่าสนใจและควรค่าแก่การศึกษามากยิ่งขึ้น และเมื่อได้พิจารณาถึงลักษณะการดำเนินงาน และบทบาททางการเมืองของพรรคการเมืองไทยแล้ว จะพบว่ามีความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม หรือฝักฝ่ายต่าง ๆ ภายในพรรคอยู่ตลอดเวลา ซึ่งอาจนำไปสู่ความแตกแยกแยกกลุ่ม แยกพรรคได้ในที่สุด การศึกษาวิจัยในที่นี้จึงยึดเอาข้อสังเกตดังกล่าวมากำหนดประเด็นของการศึกษาว่าการเกิดฝักฝ่ายขึ้นภายในพรรคการเมืองนั้น มีผลมาจากระบบการเมืองอย่างไรบ้าง รวมทั้งจะส่งผลอย่างไรต่อระบบการเมือง

^๓ ดู กนก วงษ์ตระหง่าน, "ประชาธิปไตยกับพรรคการเมืองและการเลือกตั้ง," จุลสารวิชาการสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย (เมษายน 2526), หน้า 4. นรนิติ เศรษฐบุตร, พรรคประชาธิปไตย : ความสำเร็จหรือความล้มเหลว (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), หน้า 161. และ ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, พรรคการเมืองและปัญหาพรรคการเมืองไทย (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2524), หน้า 59.

^๔ สุจิต บุญบงการ, การพัฒนาทางการเมืองของไทย : ปฏิสัมพันธ์ระหว่างทาสสถาบันทางการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน, หน้า 5.

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

ผู้วิจัยต้องการศึกษาเพื่อให้ทราบว่า การแบ่งแยกฝักฝ่ายภายในพรรคประชาธิปัตย์เกิดขึ้นจากสาเหตุอะไร มีปัจจัยใดที่มีผลต่อการเกิดขึ้น การดำรงอยู่ตลอดจนการสลายตัวไปของฝักฝ่ายต่าง ๆ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังต้องการศึกษาเพื่อให้ทราบว่า การแบ่งแยกฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นนั้น จะส่งผลกระทบต่อการพัฒนาหรือการสร้างสถาบันพรรคการเมืองขึ้นได้อย่างไรบ้าง

สมมติฐานของการศึกษา

จากสภาพทั่วไปของระบบการเมืองที่ตกอยู่ภายใต้การแข่งขันกันระหว่างกลุ่มพลังอำนาจหลักสองฝ่าย คือ ฝ่ายทหาร-ข้าราชการและฝ่ายพรรคการเมือง ซึ่งเป็นลักษณะทางการเมืองในระบบบงกชประชาธิปัตย์ จะเป็นเงื่อนไขอันสำคัญที่ทำให้เกิดฝักฝ่ายทางการเมืองขึ้น ดังนั้นการแบ่งแยกฝักฝ่ายภายในพรรคประชาธิปัตย์ จึงเป็นผลอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมทางการเมืองที่มีผลต่อการดำเนินงานของพรรค รวมทั้งปัจจัยภายในอันได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกพรรคในเชิงอุปถัมภ์ การคงลักษณะภูมิภาคนิยม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงแนวนโยบายและอุดมการณ์ของพรรค สภาพดังกล่าวจะเป็นอุปสรรคที่เหนี่ยวรั้งการพัฒนาหรือการสร้างพรรคสถาบันพรรคการเมืองให้เข้มแข็งขึ้นมาได้

ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตของการศึกษานี้ จำกัดเฉพาะการแบ่งแยกฝักฝ่ายภายในพรรคประชาธิปัตย์ในช่วงเวลาภายหลังการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.2526 ซึ่งเป็นการเลือกตั้งหลังจากพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ.2524 ประกาศใช้บังคับแล้ว จนกระทั่งถึงวันที่ 10 มกราคม พ.ศ.2530 ทั้งนี้โดยมีการศึกษาประวัติความขัดแย้ง และการเกิดฝักฝ่ายในพรรค ในช่วงเวลาต่าง ๆ ซึ่งเป็นบริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นภูมิหลังประกอบ

การดำเนินการศึกษา

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาเชิงพรรณนา โดยผู้วิจัยอาศัยการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (interview) บุคคลที่เกี่ยวข้องโดยตรงและโดยอ้อม รวมทั้งผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญเป็นหลัก ประกอบกับการเก็บข้อมูลจากเอกสารบางส่วน เช่น ตำราทางวิชาการ หนังสือพิมพ์ วารสาร เอกสาร จุลสาร เป็นต้น นอกจากนี้ผู้วิจัยยังใช้วิธีการสังเกตการณ์ (observation) ร่วมด้วยบางส่วน สำหรับการตรวจสอบข้อมูลที่ได้อีก ผู้วิจัยใช้วิธีการเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้อีก 3 วิธี โดยใช้ข้อมูลตรวจสอบซึ่งกันและกัน

แนวความคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

1 แนวความคิดเรื่องฝักฝ่ายทางการเมือง

ฝักฝ่ายทางการเมือง (faction) เป็นหัวข้อหนึ่งที่ได้มีการศึกษาอย่างกว้างขวางในสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางมานุษยวิทยา มาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950 การศึกษาดังกล่าวเป็นความพยายามของนักสังคมศาสตร์กลุ่มหนึ่ง ที่จะเปลี่ยนแนวทางการศึกษาสังคมที่เน้นหนักถึงความสัมพันธ์ทางสังคมที่ยั่งยืน (enduring relationships) และกลุ่มสังคมที่มีลักษณะเป็นทางการ ที่มีกฎระเบียบทางสังคมควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกของกลุ่ม (corporate groups) ไปเป็นการศึกษาลักษณะการรวมตัวของบุคคล ที่ทฤษฎีเกี่ยวกับกลุ่มที่เป็นทางการไม่สามารถอธิบายได้⁵

การศึกษาฝักฝ่ายทางการเมืองของนักวิชาการตะวันตก เริ่มต้นจากการศึกษาฝักฝ่ายที่พบในชุมชนเล็ก ๆ ระดับหมู่บ้าน เช่น การศึกษาฝักฝ่ายในชนเผ่าบิกมีในคองโกตะวันออก โดย

⁵ ซาติชาย ฌ. เชียงใหม่, "การเมืองของกลุ่มในหมู่บ้านภาคเหนือ การวิเคราะห์โดยใช้แนวความคิดชายสังคม," รัฐศาสตร์สาร 9 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2526) : 45.

เทอร์เนอร์^๖ การศึกษาของเทอร์เนอร์ในชนเผ่าแอฟริกา^๗ และการศึกษาของเมเยอร์ ในชุมชนอินเดีย^๘ ซึ่งเป็นการศึกษาในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา การศึกษาฝึกฝายทางการเมืองเริ่มมีความสำคัญมากขึ้นในทางรัฐศาสตร์ เมื่อนักวิชาการได้หันมาสนใจ "กลุ่มย่อย" ในพรรคการเมือง ซึ่งเป็นการศึกษาฝึกฝายในระดับประเทศ เช่น การศึกษาพรรคการเมืองญี่ปุ่นโดยสกาลาปิโน และ มาซุมิ^๙

ดังนั้น การให้ความหมายของฝึกฝายทางการเมือง จึงแตกต่างกันออกไปตามแนวทางที่ได้ทำการศึกษา ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่า ความหมายของฝึกฝายนั้น ถูกกำหนดโดยลักษณะและวิธีการศึกษา กล่าวคือ ในขณะที่การศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจะมุ่งพิจารณาฝึกฝายในระดับหมู่บ้านหรือชุมชนเล็ก ๆ แต่ในทางรัฐศาสตร์ จะศึกษาฝึกฝายในระดับประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ฝึกฝายในพรรคการเมือง ความแตกต่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนในการศึกษาทั้งสองระดับก็คือ การศึกษาในระดับย่อยจะให้ความหมายของฝึกฝายในลักษณะของกลุ่มที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น ๆ ซึ่งอาจมีความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น ๆ ในชุมชนนั้น ในทางสร้างสรรค์หรือทางทำลาย รวมทั้งลักษณะของความสัมพันธ์และเป้าหมายของฝึกฝาย ส่วนการศึกษาฝึกฝายในระดับประเทศนั้น จะให้ความสำคัญอย่างมากกับฝึกฝายที่เกิดขึ้นในพรรคการเมือง กล่าวคือ เป็นการพิจารณาถึงกลุ่มย่อยที่เกิดขึ้นในขอบเขตของกลุ่มใหญ่

^๖ Colin Turnbull, The forest People (London : Chatto & Windus, 1961).

^๗ V. W. Turner, Schism and Continuity in an African Society : A Study of Ndembu Village Life (Manchester : Manchester University Press, 1957).

^๘ Adrian C. Meyer, Peasants in the Pacific : A Study of Fiji Indian Rural Society (London : Routledge & Kegan Paul, 1961).

^๙ Robert A. Scalapino & Junnosuke Masumi, Parties and Politics in Contemporary Japan (Berkeley : University of California Press, 1962).

การศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มักจะให้ความสำคัญอย่างมากต่อความสัมพันธ์ภายในฝักฝ่าย โดยพิจารณาถึงการรวมตัวกันเข้าเป็นองค์กรในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เช่น บิวเซอเวน (Jeremy Boissevain) ให้ความหมายของฝักฝ่ายว่าเป็น "การรวมกลุ่มกัน" (coalition) ของบุคคลผู้ติดตาม ที่ถูกคัดเลือก สรรหาโดยส่วนตัว ตามกฎเกณฑ์หลายประการ โดยหรือในนามของบุคคลคนหนึ่งซึ่งมีความขัดแย้งกับบุคคลอีกคนหนึ่ง หรือหลายคน ในการควบคุมทรัพยากร ผลประโยชน์และชื่อเสียง" ¹⁰ ประเด็นที่น่าสนใจในความหมายของบิวเซอเวน คือ การรวมกลุ่มกันโดยมีผู้นำเป็นแกน หรือหลักสำคัญของกลุ่ม บุคคลผู้เป็นแกนนำอาจมีได้หลายคน แต่สิ่งที่จะขาดเสียมิได้ก็คือ ผู้ติดตาม (followers) ที่จะถูกผูกพันเข้ากับบุคคลผู้เป็นแกนนำเหล่านั้นโดยมีทรัพยากร ผลประโยชน์หรือชื่อเสียง เป็นเครื่องผูกพันให้การรวมกลุ่มดำรงอยู่ได้

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่จะขาดเสียมิได้ในการพิจารณาถึงฝักฝ่ายก็คือ ประเด็นในเรื่องความขัดแย้ง บิวเซอเวนได้ชี้ให้เห็นว่า เป้าหมายของการรวมตัวกันเข้าเป็นฝักฝ่ายนั้น เกิดขึ้นมาจากความขัดแย้งกับบุคคลหนึ่ง หรืออีกกลุ่มหนึ่งนั่นเอง

นิโคลัส (Ralph W. Nicholas) ได้ให้ความหมายของฝักฝ่าย โดยแยกพิจารณาออกเป็นข้อสรุป 5 ประการคือ ¹¹

1. ฝักฝ่ายเป็นกลุ่มขัดแย้ง ในทุกกรณีจะมีการกล่าวถึงความขัดแย้งคู่กับฝักฝ่ายเสมอ และโดยแท้จริงแล้ว ฝักฝ่ายก็เกิดขึ้นท่ามกลางความขัดแย้งนั่นเอง
2. ฝักฝ่ายเป็นกลุ่มการเมือง ข้อสรุปประการนี้ สืบเนื่องมาจากความขัดแย้งที่ฝักฝ่าย

¹⁰ Jeremy Boissevain, Friends of Friends : Networks, Manipulators and Coalitions (Oxford : Basil Blackwell, 1974), p.192.

¹¹ Ralph W. Nicholas, "Faction : A Comparative Analysis" in Friends, Followers and Factions : A Reader in Political Clientelism, ed. Steffen W. Schmidt and Others (Berkeley : University of California Press, 1977), pp.57-58.

จะต้องเข้าร่วม หากพิจารณาการเมืองว่า เป็นความขัดแย้งที่เกี่ยวกับอำนาจสาธารณะแล้ว ฝักฝ่ายก็จะเป็นตัวการที่เข้าร่วม หรือสร้างความขัดแย้งขึ้น

3. ฝักฝ่ายไม่ได้เป็นกลุ่มที่เป็นทางการ ที่มีกฎ ระเบียบควบคุมพฤติกรรมทางสังคม ของกลุ่ม ซึ่งต่างไปจากกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทางการเมืองกลุ่มอื่น ๆ

4. สมาชิกของฝักฝ่ายจะถูกเลือกสรรโดยผู้นำ สมาชิกจะถูกผูกพันเข้ากับฝักฝ่ายโดย ผ่านผู้นำเท่านั้น

5. การสรรหาสมาชิก ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์หลายประการ เช่น เครือญาติหรือความสัมพันธ์ ทางสายเลือด ระบบอุปถัมภ์ ศาสนา หรือความผูกพันทางเศรษฐกิจ

ตำรงค์ ฐานดี และ เรย์มอนด์ สกูปิน ได้พยายามรวบรวมนิยามความหมายของฝักฝ่าย จากนักวิชาการหลายคนเข้าไว้ด้วยกัน เช่น เลวิส (Oscar Lewis) นิโคลัสและเมเยอร์ (Nicholas and Meyer) เฟิร์ท (Raymond Firth) สกาลาปิโนและมาซุมิ (Scalapino and Masumi) เพื่อมุ่งจะหาข้อสรุปและการอธิบายภาพที่ชัดเจน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเปรียบเทียบ แนวทางในการศึกษาต่าง ๆ เช่น โครงสร้างหน้าที่ ปัจเจกชนนิยม และมาร์กซิสต์ ว่าจะมีผลอย่างไร ต่อการใช้แนวความคิดเรื่องฝักฝ่าย ตำรงค์และสกูปิน ชี้ให้เห็นว่า คำว่าฝักฝ่ายถูกใช้ในการอธิบายกลุ่มในระดับใหญ่ซึ่งเริ่มจากการแข่งขันและการทำงาน เพื่อวัตถุประสงค์และนโยบาย บางอย่างโดยเฉพาะ ลักษณะสำคัญของฝักฝ่ายที่รวบรวมได้จากนักวิชาการต่าง ๆ มีดังนี้ คือ ¹²

1. การขาดอุดมการณ์ที่ผูกเชื่อมระหว่างผู้นำกับผู้ติดตาม ซึ่งแตกต่างไปจากพรรคการเมืองที่สมาชิกมีผลประโยชน์และอุดมการณ์ระยะยาวร่วมกัน แต่สมาชิกของฝักฝ่ายจะมีความสัมพันธ์ กับผู้นำโดยผลประโยชน์ส่วนตัวในระยะสั้น

2. โครงสร้างของผู้นำ ลักษณะและโครงสร้างของผู้นำของฝักฝ่ายในการศึกษิต่าง ๆ

¹² Damrong Thandee and Raymond Scupin, "Factionalism : Methodological Approach," วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์ 17 (ตุลาคม 2520) : 669 - 673.

พบว่า มีความคล้ายคลึงกัน เช่น การเป็นคนท้องถิ่นมีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีอิทธิพล และที่สำคัญคือ ผู้นำของฝักฝ่ายจะมาจากกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน หรือมีพื้นฐานทางชนชั้นที่คล้ายคลึงกัน

3. กระบวนการเลือกสรรผู้ติดตาม ผู้นำจะเลือกผู้ติดตามโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว เช่น ความเป็นเพื่อน ญาติพี่น้อง และการให้ความช่วยเหลือหรือการพึ่งพาทางเศรษฐกิจในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ

4. ฝักฝ่ายจะถูกอธิบายรวมไปกับความขัดแย้งเสมอ ฝักฝ่ายจะถูกมองว่าเป็นกลุ่มตรงกันข้ามที่แข่งขันกัน หรือเป็นกลุ่มที่ขัดแย้งกันในปัญหาทางการเมือง และจะพบว่าบรรยากาศทางเศรษฐกิจ การเมือง ความขัดแย้งระหว่างฝักฝ่ายจะต้องเกิดขึ้นเสมอ ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นฝักฝ่ายในชุมชนเล็ก ๆ หรือสังคมระดับใหญ่ เช่น พรรคการเมืองก็ตาม ข้อสรุปในประการสุดท้ายนี้เป็นการพยายามชี้ให้เห็นว่า ความขัดแย้งจะสร้างกฎเกณฑ์ที่แน่นอนในการกำหนดลักษณะของฝักฝ่าย

จากทัศนะทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาข้างต้น จะเห็นได้ว่า นักวิชาการให้ความสนใจฝักฝ่ายในแง่ขององค์กรเป็นอย่างมาก โดยพิจารณาถึงการรวมตัวกันเป็นฝักฝ่าย มูลเหตุจากการรวมตัว การเชื่อมโยงระหว่างผู้นำและผู้ตามในความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ และในรูปแบบที่ไม่แน่นอน แม้นักวิชาการจะกล่าวถึงความขัดแย้งซึ่งเกี่ยวข้องกับฝักฝ่ายอยู่เสมอ แต่ประเด็นเรื่องความขัดแย้งน่าจะเป็นจุดสำคัญลำดับรอง นิโคลัส (Ralph W. Nicholas) ชี้ให้เห็นว่าการวิเคราะห์จะมุ่งไปที่องค์กรทางการเมืองมากกว่าความขัดแย้ง แม้ว่าฝักฝ่ายจะไม่สามารถแยกออกไปเสียจากความขัดแย้งได้ แต่ความขัดแย้งก็มีประเด็นที่สำคัญที่สุด¹³

ในการศึกษาทางรัฐศาสตร์ นักวิชาการได้หยิบยืมเอาแนวความคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาดังกล่าว มาใช้ในการศึกษาฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นในพรรคการเมือง โดยจะมุ่งประเด็นไปที่ความขัดแย้งเป็นสำคัญ นักวิชาการส่วนใหญ่อธิบายว่า ฝักฝ่ายทางการเมืองนั้น เป็นกลุ่มหรือหน่วยย่อย (sub unit) ภายในพรรคการเมือง เบลเลอร์และเบลโลนิ (Dennis C. Beller and Frank P. Belloni) ให้ความหมายฝักฝ่ายว่า "เป็นกลุ่มย่อย ที่เกิดขึ้นมาภายในกลุ่มใหญ่ และในฐานะที่เป็นฝักฝ่ายทางการเมือง (political faction) กลุ่มย่อยจะแข่ง

¹³ Nicholas, "Faction : A Comparative Analysis," p.56.

กันเองเพื่อให้ได้เปรียบในการกุมอำนาจในกลุ่มใหญ่ ซึ่งกลุ่มย่อยเหล่านั้นรวมตัวกันอยู่" ¹⁴

โรส (Richard Rose) อธิบายว่า ฝักฝ่ายเป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นภายในพรรคการเมือง ซึ่งประกอบไปด้วยสมาชิกที่ตระหนักถึงบทบาทของตนเอง และเป็นที่รับรองโดยคนอื่น ๆ ว่าเป็นการรวมตัวเป็นกลุ่มเฉพาะที่แยกออกไป สมาชิกของฝักฝ่ายจะติดตามหรือไม่ติดตามผู้นำก็ได้ แต่สมาชิกจะถูกผูกมัดโดยอุดมการณ์ หรือความเชื่อทางการเมือง เป้าหมายสำคัญสำคัญของฝักฝ่ายคือ การได้นำเอานโยบายของตนไปปฏิบัติ ¹⁵ ประเด็นสำคัญที่ โรส ได้ชี้ให้เห็นคือ ความแตกต่างระหว่างฝักฝ่ายกับกลุ่มโน้มเอียง (tendency group) โรส อธิบายว่า กลุ่มโน้มเอียงนั้นหมายถึง กลุ่มที่รวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ไม่เป็นทางการ ตั้งขึ้นจากประเด็นปัญหาเฉพาะเรื่อง ๆ ไป กลุ่มโน้มเอียงมีลักษณะเป็นกลุ่มของทัศนคติ (a stable set of attitude) มากกว่าเป็นกลุ่มของนักการเมือง อย่างไรก็ตาม หากกลุ่มโน้มเอียงนี้รวมตัวกันขึ้นเป็นองค์กร ก็จะกลายเป็นฝักฝ่ายทางการเมือง ¹⁶

ส่วน ซาโตริ (Giovanni Sartori) ให้ความเห็นเกี่ยวกับฝักฝ่ายทางการเมืองว่าเป็นหน่วยย่อย (sub unit) ภายในพรรคการเมือง และอธิบายต่อไปว่า หากพิจารณาพรรคการเมืองว่าเป็นหน่วยในการวิเคราะห์แล้ว การวิเคราะห์พรรคการเมืองจะสมบูรณ์ไปไม่ได้

¹⁴ Dennis C. Beller and Frank P. Belloni, "Parties and Faction : Modes of Political Competition," in Faction Politics : Political Parties and Factionalism in Comparative Perspective, ed. Dennis C. Beller and Frank P. Belloni (Washington D.C. : American Bibliographical Center-Clio Press, 1978), p.419.

¹⁵ Arthur Cyr, "Cleavages in British Politics," in Faction Politics : Political Parties and Factionalism in Comparative Perspectives, pp.288 - 289.

¹⁶ Giovanni Sartori, Parties and Party Systems : A Framework for Analysis (Cambridge : Cambridge University Press, 1976), p.74.

หากละเลยการพิจารณาถึงหน่วยย่อยของมัน ทั้งในแง่ของการเข้ามาสู่พรรค และบทบาทในการเปลี่ยนแปลงพรรคการเมือง เพราะว่าพรรคการเมืองทำหน้าที่ในการรวบรวมผลประโยชน์ และข้อเรียกร้อง ข้อเสนอของประชาชนโดยผ่านกลุ่มต่าง ๆ ดังนั้น พรรคการเมืองก็คือการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ของหน่วยย่อยนั่นเอง

ซาโตริ เห็นว่าคำว่า ฝักฝ่าย หรือ faction มีความหมายค่อนข้างจะกำกวม และคลุมเครือ จึงกำหนดคำศัพท์ที่ใช้เรียกฝักฝ่าย หรือกลุ่มย่อยในพรรคการเมืองขึ้นมาใหม่ว่า fraction ซาโตริ อธิบายว่า พรรคการเมืองที่ประกอบไปด้วยฝักฝ่ายนั้น จะเป็นพรรคที่มีการแบ่งแยกภายในที่เด่นชัด เรียกว่าเป็นพรรคการเมืองที่มีการแบ่งแยกฝักฝ่ายค่อนข้างสูง (highly fractionated party) ส่วนพรรคที่ประกอบไปด้วยกลุ่มโน้มเอียง (tendency) จะไม่มีการแบ่งแยกภายในที่ชัดเจนเช่นนั้น คือ เป็นพรรคที่มีการแบ่งแยกฝักฝ่ายในระดับต่ำ (party with little factionism) ¹⁷

ซาโตริ เสนอให้ศึกษาฝักฝ่ายทางการเมือง ใน 4 มิติ คือ ¹⁸

1. มิติทางด้านองค์กร (The Organizational Dimension) เป็นการยอมรับว่า ฝักฝ่ายทางการเมืองมีลักษณะที่เป็นองค์กร เช่นเดียวกับพรรคการเมือง และพรรคอาจถูกเปรียบเทียบกับฝักฝ่ายของมันเอง ในฐานะที่มีความเป็นองค์กรน้อยกว่า เพราะพรรคการเมืองถูกสร้างขึ้นด้วยองค์ประกอบของหน่วยย่อย หรือฝักฝ่าย ซึ่งจะมีปฏิบัติการภายใต้เครือข่ายของหน่วยย่อยนั้น ๆ การศึกษาในมิตินี้เป็นการยอมรับ และให้ความสำคัญแก่ฝักฝ่ายในฐานะที่เป็นองค์กรทางการเมือง ที่สามารถมีกิจกรรมทางการเมืองที่ตัดเทียม หรือเหนือกว่าพรรคการเมือง

2. มิติทางด้านแรงจูงใจ (The Motivational Dimension) ซาโตริ อธิบายมิตินี้โดยนำแนวความคิดของ ฮูม (David Hume) มาประยุกต์เพื่อที่จะชี้ให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของฝักฝ่ายทางการเมือง (Factionalism) ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น มิติทางด้านแรงจูงใจนี้ เป็นการอธิบาย

¹⁷ Ibid., pp.71-75.

¹⁸ Ibid., p.76.

ให้เห็นถึงมูลเหตุของการเกิดฝักฝ่ายขึ้นภายในพรรคการเมือง ว่ามีแรงจูงใจประเภทใดที่จะมีอิทธิพล โน้มน้าว และผลักดันให้สมาชิกมารวมตัวกัน และผูกพันเข้าไว้ด้วยกัน ชาโตรี อธิบายว่าแรงจูงใจที่ผลักดันให้เกิดฝักฝ่ายขึ้นนั้นมีอยู่สองประเภท และก่อให้เกิดฝักฝ่ายขึ้นในสองรูปแบบที่ต่างกัน คือ ฝักฝ่ายที่มาจากผลประโยชน์ (faction from interest) และ ฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นจากแรงจูงใจทางด้านอุดมการณ์ (faction from principle) ซึ่งจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

3. มิติทางด้านอุดมการณ์ (The Ideological Dimension) มิตินี้ดูเหมือนว่าจะซ้อนทับอยู่กับมิติทางด้านแรงจูงใจ แต่มิติทางด้านอุดมการณ์นี้ เป็นการเสนอให้เห็นเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างทางด้านอุดมการณ์ กับทางด้านปฏิบัติ ชาโตรี กล่าวว่ามิติทางด้านแรงจูงใจอาจก่อให้เกิดปัญหาความสับสนขึ้นได้ว่า ฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นจากแรงจูงใจทางด้านอุดมการณ์นั้น อาจไม่ได้เกิดจากอุดมการณ์อย่างแท้จริง เพราะอุดมการณ์เป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ยาก ดังนั้นจึงอาจมีการแอบอ้างอุดมการณ์ขึ้นมาเพื่อสร้างความชอบธรรม การศึกษาในมิตินี้ ไม่ใช่เป็นการแบ่งแยกระหว่างฝักฝ่ายที่อ้างอิงอยู่กับผลประโยชน์ กับ ฝักฝ่ายที่ไม่อ้างอิงกับผลประโยชน์ แต่เป็นการแยกแยะระหว่างฝักฝ่ายทางด้านอุดมการณ์ กับ ฝักฝ่ายทางด้านปฏิบัติ

4. มิติที่เกี่ยวกับฝ่ายซ้าย-ฝ่ายขวา (The Left-Right Dimension) เป็นการแบ่งฝักฝ่ายภายในพรรคการเมืองออกเป็น ฝ่ายซ้าย-ฝ่ายขวา ซึ่งอาจนำไปศึกษาเชื่อมโยงกับอีกสามมิติข้างต้น แต่การศึกษาในมิตินี้ ชาโตรี ให้ความเห็นว่าไม่น่าให้ความสนใจมากนัก และมีความสำคัญน้อยที่สุด

จากแนวความคิดของ ชาโตรี ที่กล่าวมาทั้งหมด ทำให้เรามองเห็นถึงความสำคัญของหน่วยย่อย (sub unit) ที่รวมตัวอยู่ภายในพรรคการเมือง ซึ่งนับได้ว่าเป็นกรอบการวิเคราะห์พรรคการเมือง และฝักฝ่ายทางการเมืองที่เป็นระบบ ชาโตรี ไม่เพียงยอมรับถึงการมีอยู่ของฝักฝ่าย หรือหน่วยย่อยภายในพรรคการเมืองเท่านั้น แต่ยังสามารถชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างในประเภทของหน่วยย่อยเหล่านี้ด้วย ชาโตรี ชี้ให้เห็นว่าฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นภายในพรรคการเมืองนั้น อาจมีลักษณะเป็นกลุ่มโน้มน้าว (tendency) กลุ่มอำนาจเฉพาะ (faction) หรือกลุ่มที่ผูกพันกันด้วยอุดมการณ์ (fraction) ดังนั้น การศึกษาถึงฝักฝ่ายในพรรคการเมืองจึงจำเป็นต้องพิจารณาให้ถึงคุณลักษณะของฝักฝ่ายประเภทต่าง ๆ

อย่างไรก็ตามแม้ ชาโตรี จะไม่ได้กล่าวถึงความขัดแย้ง ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของฝักฝ่ายทางการเมือง แต่สิ่งที่เขาได้ชี้ให้เห็นในมิติทางด้านองค์กร และมิติทางด้านแรงจูงใจก็คือ ปฏิสัมพันธ์ที่จะเกิดขึ้นระหว่างฝักฝ่าย กับพรรคการเมือง และระหว่างฝักฝ่ายด้วยกันเอง ซึ่งเป็น

ที่แน่นอนว่า จะต้องมีการประเด็นที่เกี่ยวข้อกับความขัดแย้งรวมอยู่ด้วย

แนวความคิดเกี่ยวกับฝักฝ่ายทางการเมืองที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งเป็นกรณีการศึกษา ฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นในพรรคการเมืองโดยตรง คือ การศึกษาของ คีย์ส (V. O. Keys) ซึ่งได้ทำ การศึกษาการเมืองในรัฐทางใต้ของสหรัฐอเมริกา (Southern Politics) และได้ชี้ให้เห็นถึง ผลสรุปว่า การเมืองในระบบพรรคของสหรัฐอเมริกา นั้น แท้จริงแล้ว มิใช่เป็นการต่อสู้กันทาง การเมืองระหว่างพรรคการเมืองใหญ่ทั้งสอง (Democrat-Republican) หากเป็นการเมือง ของฝักฝ่ายภายในพรรคเดโมแครต กล่าวคือ การแข่งขันทางการเมืองที่แท้จริง ได้ดำเนินไปภาย ใต้การแข่งขันระหว่างฝักฝ่าย มิใช่การแข่งขันระหว่างพรรคแต่อย่างใด ¹⁹

คีย์ส ให้ความหมายฝักฝ่ายทางการเมืองว่าเป็น การเชื่อมโยงกลุ่ม (clique) หรือ กลุ่มผู้ลงคะแนน และผู้นำทางการเมือง ซึ่งมารวมกันในเวลาหนึ่งเพื่อสนับสนุนผู้สมัครของตน และได้ชี้ให้เห็นว่า ฝักฝ่ายบางกลุ่มจะมีเวลาที่ต่อเนื่องยาวนาน แต่บางกลุ่มก็จะเกิดขึ้นเฉพาะระยะ เวลาของการเลือกตั้งเท่านั้น และได้เสริมต่อว่า ฝักฝ่ายเป็นเพียงหน่วยย่อย (sub unit) ภายในพรรคการเมือง ซึ่งมีการเคลื่อนไหวไปในลักษณะที่เป็นประเด็นที่สำคัญที่สุดของการศึกษาฝักฝ่าย ทางการเมือง คือ การแข่งขัน และการต่อสู้กันระหว่างฝักฝ่ายต่าง ๆ ²⁰

โดยนัยนี้ คีย์ส ได้แบ่งการแข่งขันภายในพรรคการเมืองออกเป็น 3 รูปแบบ ซึ่งขึ้นอยู่กับ จำนวนของฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นภายในพรรค คือ

1. การเกิดฝักฝ่ายที่ชัดเจนขึ้นภายในพรรคสองฝ่าย (Bifactionalism) โดยมี ลักษณะที่สำคัญ คือ การแข่งขันระหว่างฝักฝ่ายทั้งสองจะเป็นไปอย่างทัดเทียมกัน โดยไม่มีฝ่ายใด สามารถชนะการแข่งขันได้อย่างเด็ดขาด

¹⁹ Earl Black, "A Theory of Southern Factionalism," The Journal of Politics 45 (August 1983) : 594-614.

²⁰ Ibid., p.596.

2. การเกิดฝักฝ่ายที่โดดเด่นขึ้นเพียงกลุ่มเดียว (Unifactionalism) ในความหมายนี้ อาจมีฝักฝ่ายเกิดขึ้นมากมายก็ได้ แต่จะมีเพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น ที่สามารถชนะการแข่งขัน ได้เสียงข้างมากภายในพรรค

3. การเกิดฝักฝ่ายขึ้นอย่างหลากหลาย (Multifactionalism) คือกรณีการเกิดฝักฝ่ายขึ้นมากมายหลายกลุ่ม และไม่มียุคใดมีความโดดเด่นเหนือกลุ่มอื่น ดังนั้น การลงคะแนนเสียงภายในพรรคจึงแตกกระจายออกไปตามกลุ่มต่าง ๆ

แบล็ก (Earl Black) ผู้ซึ่งได้ทำการศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับฝักฝ่ายทางการเมืองของ คีย์ส ได้ยืนยันว่า การเกิดฝักฝ่ายทางการเมืองขึ้นเป็นจำนวนมาก เป็นธรรมชาติของการแข่งขันภายในพรรค (หมายถึง Democrat Party) ในขณะที่การแข่งขันของพรรคในการเลือกตั้งทั่วไป กำลังจะมาถึง ซึ่งเป็นการอธิบายให้เห็นถึงภาพที่แท้จริงของการแข่งขันภายในพรรคการเมืองว่าเป็นการต่อสู้กันระหว่างฝักฝ่ายต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างมากมาย เพื่อที่จะแสวงหาตัวแทนของพรรค (ซึ่งก็คือตัวแทนของฝักฝ่าย) เข้าไปแข่งขันในการเลือกตั้งทั่วไป

การแข่งขันระหว่างฝักฝ่ายนี้ คีย์ส อธิบายว่ามีสาเหตุเนื่องมาจากความทะเยอทะยานของนักการเมือง ประกอบกับกระบวนการเลือกสรรผู้ที่มีคุณค่า เพราะเหตุว่าบุคคลที่จะเข้าร่วมการแข่งขันนั้นมีเป็นจำนวนมาก ในขณะที่ตำแหน่ง และโอกาสภายในพรรคมีอยู่น้อย จึงต้องเกิดการแข่งขันกันขึ้นเพื่อที่จะก้าวไปสู่จุดหมาย คีย์ส จึงสรุปว่า การเมืองในทางใต้ของสหรัฐอเมริกา จะขึ้นอยู่กับตัวผู้นำ ไม่ใช่พรรคการเมือง ดังนั้นการเกิดฝักฝ่ายจึงเป็นไปเพื่อที่จะสนับสนุนผู้นำในกลุ่มของตนเอง

จะเห็นได้ว่า แบล็ก และ คีย์ส ได้กล่าวถึงฝักฝ่ายรวมไปกับการต่อสู้ การแข่งขัน และความขัดแย้ง แต่ไม่ได้กล่าวถึงความแตกแยกของพรรคการเมืองเอาไว้เลย ทั้งนี้เป็นเพราะผลของการศึกษาได้แสดงออกอย่างชัดเจนว่า การเกิดฝักฝ่ายทางการเมืองขึ้นนั้น เป็นธรรมชาติของการแข่งขันภายในพรรคการเมือง ฝักฝ่ายอาจสลายตัวไปหรือไม่ก็ได้ เมื่อการแข่งขันยุติลง และฝักฝ่ายก็จะเกิดขึ้นอีกเมื่อมีการแข่งขันภายในพรรคขึ้นใหม่ ดังนั้น การเกิดขึ้นของฝักฝ่ายจึงไม่ได้ส่งผลกระทบต่อพรรคการเมืองแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้าม ฝักฝ่ายจะกลับกลายเป็นตัวเร่งและสนับสนุนพรรค ให้ประสบกับความสำเร็จในการแข่งขันระหว่างพรรค ในการเลือกตั้งทั่วไปที่จะมีขึ้น

ประเภทของฝักฝ่ายทางการเมือง

ดังได้กล่าวมาแล้วถึงแนวความคิดของ ซาโตริ (Giovanni Sartori) ซึ่งได้ประยุกต์แนวความคิดของ ฮูม (David Hume) เข้ามาอธิบายมูลเหตุจูงใจของการรวมตัวกันของสมาชิกในฝักฝ่ายทางการเมือง ฮูม ได้แยกแยะให้เห็นความแตกต่างระหว่างฝักฝ่ายสองประเภท คือ ฝักฝ่ายที่มาจากผลประโยชน์ (faction from interest) และ ฝักฝ่ายที่มาจากอุดมการณ์ (faction from principle) ฝักฝ่ายที่มาจากผลประโยชน์นั้น อ้างอิงถึงลักษณะสองประการที่ต่างกัน คือ ในด้านหนึ่งจะเป็นฝักฝ่ายที่มุ่งแสวงหาอำนาจแต่เพียงอย่างเดียว (naked power faction) และในอีกด้านหนึ่ง จะเป็นการพิจารณาในแง่ของผลกระทบในทางทำลาย (spoils faction) ดังนั้น ฝักฝ่ายประเภทนี้จะถูกจูงใจ หรือผูกมัดไว้ด้วยผลประโยชน์หรือผลตอบแทนในทางตรงกันข้าม ฝักฝ่ายที่มาจากอุดมการณ์จะถูกผูกมัดไว้ด้วยการสนับสนุนด้านอุดมการณ์ ปัญหาที่จะเกิดขึ้นจากประเด็นนี้คือ การซ่อนเร้นลักษณะที่แท้จริง ฝักฝ่ายที่มาจากผลประโยชน์มักจะอ้างอิงอุดมการณ์มาบดบัง โดยไม่ยอมเปิดเผยตัวตนที่แท้จริง ทั้งนี้เพราะอุดมการณ์จะเป็นเครื่องสร้างความชอบธรรมให้แก่ฝักฝ่ายในการแสวงหาอำนาจ²¹

ปัจจัยที่จะชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างฝักฝ่ายทั้งสองประเภท ก็คือ การมีรากฐานมาจากระบบอุปถัมภ์ ด้วยเหตุว่า ลากยศ ชื่อเสียง เป็นสิ่งจำเป็นอันจะขาดเสียมิได้ สำหรับฝักฝ่ายที่มาจากผลประโยชน์ เพราะสิ่งเหล่านี้จะนำมาซึ่งอำนาจและการชักจูงผูกพันสมาชิก ดังนั้น ฝักฝ่ายที่มาจากผลประโยชน์จึงมีแนวโน้มที่จะเป็นกลุ่มอุปถัมภ์ และโครงสร้างของระบบอุปถัมภ์จะคงอยู่ได้หรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับว่าฝักฝ่ายนั้นคงมีอำนาจอยู่หรือไม่

นอกเหนือไปจากการแบ่งประเภทของ ฮูม แล้ว เบลเลอร์ และ เบลโลนิ (Dennis C. Beller and Frank P. Belloni) ได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะพื้นฐานสองประการ ในการแบ่งประเภทของฝักฝ่ายทางการเมือง คือ การแบ่งประเภทตามลักษณะขององค์กร (organizational characteristics of faction type) และ การแบ่งประเภทตามลักษณะของสภาพแวดล้อม

²¹ Sartori, Parties and Party Systems : A Framework for Analysis, p.77.

(contextual characteristics of faction type) ²² การแบ่งตามลักษณะขององค์กร นั้น ทำให้ได้รูปแบบของฝักฝ่าย 3 รูปแบบด้วยกัน คือ

1. ฝักฝ่ายที่เป็นกลุ่มก๊ก หรือกลุ่มโน้มเอียง (factional cliques or tendencies) ที่เกิดจากการมีลักษณะร่วมกันบางประการของสมาชิกอันได้แก่ อุดมการณ์ นโยบาย วัตถุประสงค์ หรือการผูกพันกันโดยส่วนตัว ฝักฝ่ายประเภทนี้จะไม่มีเป้าหมายหรือผลประโยชน์ของกลุ่มโดยเฉพาะ และจะมีลักษณะคล้ายกับกลุ่มโน้มเอียงที่อธิบายโดย โรส (Richard Rose)

2. ฝักฝ่ายที่เป็นกลุ่มอุปถัมภ์ (personal or client-group factions) ซึ่งมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกับฝักฝ่ายที่พบในชุมชนหมู่บ้าน ความสัมพันธ์ภายในฝักฝ่ายจะถูกโยงเข้ากับระบบอุปถัมภ์ ซึ่งมีผู้นำ (leader) และผู้ติดตาม (followers) ฝักฝ่ายประเภทนี้มักจะขึ้นอยู่กับผู้นำเป็นหลัก ดังนั้น การคงอยู่ของฝักฝ่าย แม้วาดูเหมือนจะคงทนกว่าฝักฝ่ายในประเภทแรก แต่ก็ขึ้นอยู่กับ การคงอยู่ของผู้นำของฝักฝ่ายนั้น ๆ

3. ฝักฝ่ายที่เป็นสถาบัน หรือองค์กร (institutionalized or organizational factions) ฝักฝ่ายประเภทนี้จะมีลักษณะเป็นกลุ่มที่เป็นทางการ มีกฎระเบียบควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของกลุ่มที่แน่นอน

ส่วนการแบ่งประเภทตามลักษณะของสภาพแวดล้อมนั้น เบลเลอร์ และ เบลโลนิ ซึ่ให้ เห็นว่า รูปแบบของฝักฝ่ายจะแตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมที่ดำรงอยู่ ซึ่งอาจพบได้ในหน่วยงานของรัฐ เอกชน องค์กรทางทหาร กลุ่มผลประโยชน์ สหภาพแรงงาน หรือแม้แต่องค์กรทางศาสนา รวมทั้งในพรรคการเมือง และชุมชนหมู่บ้าน การแบ่งประเภทตามลักษณะนี้ดูจะไม่มี ความสำคัญเท่าใดนัก สิ่งที่น่าสนใจก็คือ รูปแบบของฝักฝ่ายตามลักษณะของสภาพแวดล้อม อาจปรากฏใน รูปแบบของฝักฝ่ายตามลักษณะขององค์กร เช่น ฝักฝ่ายที่เป็นกลุ่มโน้มเอียง หรือฝักฝ่ายที่เป็นกลุ่มอุปถัมภ์ อาจเป็นฝักฝ่ายภายในพรรคการเมือง (intraparty faction) หรือฝักฝ่ายในพรรค รัฐสภา (parliamentary party faction) หรือฝักฝ่ายในหมู่บ้าน (villagefaction) ก็ได้

²² Beller and Belloni, "Parties and Faction : Mode of Political Competition," pp.419-420.

จากแนวความคิดที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด ทำให้มองเห็นภาพของฝักฝ่ายทางการเมืองที่ชัดเจนยิ่งขึ้น แม้ว่าทำให้ความหมายของฝักฝ่ายจะต่างกันไปตามลักษณะ และวิธีการศึกษา แต่เราอาจพิจารณาได้ว่า ความแตกต่างดังกล่าว เป็นเพียงประเด็นย่อย ๆ ที่มีสาระสำคัญ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะมีความสำคัญมากกว่า ในความพยายามอธิบายความคิดเกี่ยวกับฝักฝ่ายทางการเมืองในสองระดับ ทั้งระดับย่อย คือชุมชนหมู่บ้าน และในระดับประเทศ ในองค์การของพรรคการเมือง ก็คือ การพิจารณาฝักฝ่ายทางการเมืองในลักษณะของการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นองค์กรที่ไม่เป็นทางการ เพื่อที่จะเข้าร่วมการแข่งขันและต่อสู้ ให้ได้มาซึ่งเป้าหมายของตน รวมทั้งประเด็นอันเกี่ยวกับความขัดแย้ง ซึ่งอาจเป็นทั้งเหตุและผลของฝักฝ่ายทางการเมือง

แนวความคิดเกี่ยวกับฝักฝ่ายทางการเมืองเป็นที่น่าสนใจมากยิ่งขึ้น เมื่อได้พิจารณาถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากฝักฝ่าย ทั้งต่อพรรคและระบบการเมือง ในขณะที่เบลเลอร์ และ เบลโลนิ (Beller and Belloni) มีความคิดว่าฝักฝ่ายเกี่ยวพันอยู่กับความอ่อนแอของพรรคการเมือง เกี่ยวพันกับความสับสนวุ่นวาย และจะนำไปสู่ความแตกแยกของพรรคในที่สุด²³ นักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งกลับมองว่า ฝักฝ่ายน่าจะเป็นธรรมชาติของระบบสังคม เช่น ซาโตริ (Sartori) ซึ่งยอมรับถึงการเกิดขึ้นของฝักฝ่ายในพรรคการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รวมทั้งเชื่อว่าฝักฝ่ายอาจไม่นำไปสู่ความแตกแยก หรือทำให้เกิดการเสื่อมลงเสมอไป รวมทั้ง คีย์ส (Keys) ที่ชี้ให้เห็นว่าการเกิดฝักฝ่ายเป็นธรรมชาติของการแข่งขันภายในพรรคการเมือง และฝักฝ่ายจะเป็นตัวสนับสนุนให้พรรคประสบความสำเร็จในการเลือกตั้งทั่วไป

ในอีกทางหนึ่ง เจมส์ แมดิสัน (James Madison) มีความเห็นว่า ฝักฝ่ายนั้นมีผลร้าย (mischiefs of faction) แต่สาเหตุของการเกิดฝักฝ่ายนั้นเมื่ออยู่ในระบอบชาติมนุญย์ การพยายามขจัดฝักฝ่ายให้หมดสิ้นไป จะก่อให้เกิดผลร้ายมากยิ่งขึ้นไปกว่าการมีฝักฝ่ายอยู่เสียอีก ดังนั้นวิธีการแก้ไขผลร้ายก็คือ การควบคุมผลของมันให้อยู่ในกรอบกติกาที่วางไว้²⁴ แม้ว่า แมดิสัน จะ

²³ Dennis C. Beller and Frank P. Belloni, "The Study of Faction," in Faction Politics : Political Parties and Factionalism in Comparative Perspective, p.6.

²⁴ Madison, The Federalist Paper. No. 10.

กล่าวถึงฝักฝ่าย (faction) ในความหมายของกลุ่มเฉพาะ (specific group) ก็ตาม แต่เราอาจพิจารณาได้ว่าความคิดดังกล่าว สามารถนำไปอธิบายถึงฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นภายในพรรคการเมืองได้เช่นเดียวกัน

กล่าวโดยสรุป เราอาจกำหนดความหมายของฝักฝ่ายทางการเมืองได้ว่า "ฝักฝ่ายเป็นกลุ่มทางการเมืองที่ถูกจัดตั้งขึ้น แต่ไม่ใช่กลุ่มที่เป็นทางการ ประกอบไปด้วยแกนนำของกลุ่ม ซึ่งอาจมีคนเดียวหรือหลายคน และบรรดาสมาชิก ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นผู้ติดตาม ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก เป็นไปในทางส่วนตัว หรือวางอยู่บนรากฐานของความสัมพันธ์ เชิงอุปถัมภ์ เป้าหมายสำคัญของการรวมตัวคือ การต่อสู้ แข่งขัน กับบุคคล หรือกลุ่มบุคคลอื่น เพื่อประโยชน์ทั้งในทางวัตถุ และอุดมการณ์"

ความหมายของฝักฝ่ายทางการเมืองดังกล่าว พิจารณาได้ในสองมิติคือ มิติทางด้านองค์กร และ มิติทางด้านความขัดแย้ง ในด้านองค์กรนั้น เป็นการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ เชิงอุปถัมภ์เป็นหลัก เพราะนอกจากจะเป็นตัวแบบที่สามารถชี้ให้เห็นได้เป็นอย่างดีถึงความสัมพันธ์ของสมาชิกในฝักฝ่ายแล้ว ยังสามารถแสดงให้เห็นรูปแบบของความสัมพันธ์ในสังคมไทย ซึ่งเป็นบริบททางสังคม-การเมือง ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ส่วนในด้านความขัดแย้งนั้น เป็นการอธิบายถึงพฤติกรรมที่เกิดขึ้น และดำเนินไปภายใต้กระบวนการทางการเมือง อันเป็นผลกระทบโดยตรงต่อพรรค และฝักฝ่ายทางการเมือง เป็นการพิจารณาถึงเป้าหมายของฝักฝ่าย ซึ่งเป็นผลให้เกิดการแข่งขันกัน และสะท้อนออกมาในรูปแบบของความขัดแย้ง

2 แนวความคิดเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์

ในหัวข้อที่ผ่านมา ได้กล่าวถึงปัจจัยที่เป็นพลังขับเคลื่อนให้สมาชิกในฝักฝ่ายรวมตัวกันอยู่ได้ คือ ความสัมพันธ์ เชิงอุปถัมภ์ (patron-client relationship) ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ อันเป็นที่กล่าวถึงว่าเป็นรูปแบบที่สามารถใช้อธิบายความสัมพันธ์ในสังคมที่กำลังพัฒนาได้เป็นอย่างดี คาร์ล ลองเด (Carl H. Lande) อธิบายว่า ในการวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ในสังคมที่กำลังพัฒนา พบว่าความสัมพันธ์ในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ จะมีอิทธิพลเหนือกว่าความสัมพันธ์ที่เป็นทางการในรูปขององค์กรที่ถูกจัดตั้งขึ้น ทั้งในองค์กรต่าง ๆ และในกิจกรรม

ทางการเมือง ²⁵

ลองเด ให้ความเห็นว่าเป็นที่นักรัฐศาสตร์ ที่ศึกษาปรากฏการณ์ทางการเมืองในสังคมตะวันตกจะใช้ตัวแบบกลุ่ม (group model) เข้ามาอธิบายและวิเคราะห์เหตุการณ์ทางการเมือง แต่ในสังคมที่กำลังพัฒนา จำเป็นจะต้องใช้ตัวแบบอีกรูปหนึ่งที่มีความเหมาะสมมากกว่า ซึ่งไม่ได้มีรากฐานอยู่ที่กลุ่ม หากแต่มีรากฐานมาจากความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคน (dyadic) ลองเด อธิบายว่า ตามตัวแบบนี้ ความสำคัญจะอยู่ที่ตัวบุคคล (dyad) มิใช่กลุ่ม (group) ²⁶

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองคน (dyadic relationship) นี้ เป็นความสัมพันธ์ทางตรง (direct relationship) ซึ่งต่างไปจากความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคนแบบธรรมดา กล่าวคือ คู่ความสัมพันธ์ (dyad) จะต้องเคลื่อนไหวไปในทิศทางเดียวกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจเกิดขึ้นจากความสมัครใจ หรือเกิดจากการที่ฝ่ายหนึ่งถูกบังคับก็ได้ หรืออาจถูกบังคับทั้งคู่ก็ได้ ลองเด เรียกความสัมพันธ์เช่นนี้ว่า คู่พันธมิตร (dyadic alliances) ซึ่งจะปรากฏออกมาในสองลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างพันธมิตรที่มีฐานะเท่าเทียมกัน (horizontal dyadic relationship) และ ระหว่างพันธมิตรที่มีสถานะที่ไม่เท่าเทียมกัน (vertical dyadic relationship) ²⁷

ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้เกิดขึ้นจากข้อตกลงที่คู่พันธมิตรทำขึ้นด้วยความยินยอมของตนเอง ในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ (to exchange favors) และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (to come to each other's aid in time of need) อย่างไรก็ตามความยั่งยืน หรือการคง

²⁵ Carl H. Lande, "The Dyadic Basis of Clientelism," in Friends Followers and Factions : A Reader in Political Clientelism, p.13.

²⁶ Carl H. Lande, "Groups Politics and Dyadic Politics : Note for a Theory," in Friends Followers and Factions : A Reader in Political Clientelism, pp.506-507.

²⁷ Lande, "The Dyadic Basis of Clientelism," pp.14.

อยู่ของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองคนนี้ ย่อมขึ้นอยู่กับความยินยอมของสมาชิก แม้ว่าความสัมพันธ์อาจเกิดขึ้นจากการถูกบังคับก็ตาม หากถ้าฝ่ายหนึ่งไม่สมัครใจ ความสัมพันธ์ก็จะสิ้นสุดลงทันที ²⁸

การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างคู่พันธมิตรนั้น แสดงให้เห็นว่าบุคคลทั้งสองไม่ได้มีทรัพยากรที่เหมือนกัน และเมื่อความสัมพันธ์ได้ดำเนินไปจนกระทั่งสถานะของบุคคลทั้งสองเริ่มมีความไม่เท่าเทียมกัน อันเนื่องมาจากการสะสมทรัพยากร นั่นคือ พันธมิตรฝ่ายหนึ่งเริ่มมีอำนาจและความมั่งคั่งเหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง ลักษณะดังกล่าวเป็นการเคลื่อนตัวจากพันธมิตรที่มีความสัมพันธ์กันในแนวนอนไปสู่ความสัมพันธ์ในแนวตั้ง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ (patron-client relationship) ลักษณะของผลประโยชน์ก็จะแปรเปลี่ยนไป โดยที่ผู้อุปถัมภ์ (patron) จะให้ประโยชน์ในด้านวัตถุ ผู้รับการอุปถัมภ์ (client) ก็จะตอบแทนด้วยแรงงาน หรือผู้รับการอุปถัมภ์คาดหวังที่จะได้รับการคุ้มครอง ปกป้องผลทางกายภาพ หรือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกัน สิ่งที่ผู้อุปถัมภ์คาดหวังว่าจะได้รับการตอบแทน ก็คือ การเสี่ยงทั้งในชีวิต และสุขภาพ หรือชื่อเสียงของผู้รับการอุปถัมภ์ ในการให้บริการต่อผู้อุปถัมภ์

ลองเด พบว่าความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ มีลักษณะที่สำคัญบางประการคือ ²⁹

1. ทรัพยากรจะถูกแบ่งปันกัน โดยที่แต่ละฝ่ายอาจเป็นผู้ให้ และผู้รับ แต่ทรัพยากรนั้นอาจเป็นของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดแต่เพียงฝ่ายเดียว
2. การแบ่งสรรผลประโยชน์ และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จะดำเนินไปอย่างเคร่งครัด
3. ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอาจแตกต่างไปจาก ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองคน (dyad to dyad) เพราะอาจมีการให้ประโยชน์ และความชอบเป็นพิเศษแก่บางคน

²⁸ Ibid., pp.14-17.

²⁹ Lande, "Group Politics and Dyadic Politics : Note for a Theory," p.50.

4. เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกค่อนข้างจะเปราะบาง การคงอยู่ต่อเนื่องของความสัมพันธ์ จึงต้องมีการเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิดในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ การแลกเปลี่ยนจะเป็นไปในรูปของการที่ฝ่ายหนึ่งสามารถจัดหา หรือให้ ในสิ่งที่อีกฝ่ายหนึ่งไม่สามารถแสวงหาได้ด้วยตนเอง

5. เนื่องจากขอบวงของความสัมพันธ์ประกอบไปด้วยคนเพียงสองคน และเนื่องจากความแตกต่างระหว่างคนทั้งสอง เป็นไปค่อนข้างจะชัดเจน ดังนั้น ผลประโยชน์ที่จะแลกเปลี่ยนกัน จึงเป็นผลประโยชน์ที่มอบให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง โดยเฉพาะเจาะจง

ลองเด เห็นว่า ความสัมพันธ์เช่นนี้เกิดขึ้นได้ และจะมีเป็นจำนวนมากก็เพราะความแตกต่างในสังคมในเรื่องสถานะทางสังคม ความมั่งคั่ง และอำนาจ โดยนัยนี้ จะทำให้เกิดรูปแบบของโครงสร้างความสัมพันธ์เช่นว่านี้ในระบบการเมือง ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญดังต่อไปนี้ ^{๓๐}

1. ระบบขึ้นอยู่กับผู้นำเพียงคนเดียว ซึ่งจะเป็นผู้รวบรวมผู้ติดตาม
2. โครงสร้างมีผู้นำเป็นศูนย์กลาง
3. ความสัมพันธ์ภายในระบบเป็นแนวดิ่ง (vertical) และเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนเพียงสองคน (dyadic)
4. ผลประโยชน์ที่เชื่อมโยงระหว่างผู้นำกับผู้ติดตาม เป็นผลประโยชน์เฉพาะเจาะจง เป้าหมายของการรวมตัวกันไม่ใช่เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วม แต่เป็นไปเพียงเพื่อบรรลุถึงผลประโยชน์เฉพาะของแต่ละคนเท่านั้น
5. ผลประโยชน์ที่แต่ละฝ่ายต้องการ จะต่างกันออกไปตามสถานะ ผู้นำต้องการอำนาจ และศักดิ์ศรี และผู้ตามก็ต้องการความคุ้มครอง และประโยชน์ในด้านวัตถุ หรือเงิน

^{๓๐} Ibid., p.508.

6. ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงไว้ด้วยการตอบแทนซึ่งกันและกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับความเต็มใจของแต่ละฝ่าย หากฝ่ายใดเห็นว่าได้รับตอบแทนไม่พอสมควร ก็อาจบอกเลิกความสัมพันธ์ได้

7. ระบบของความสัมพันธ์จะเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง และไม่มั่นคง ผู้นำอาจมีผู้ติดตามหรือลูกน้องจำนวนมากเมื่อประสบความสำเร็จ แต่ก็อาจสูญเสียลูกน้องไปเป็นจำนวนมากเมื่อเขาตกอับได้เช่นกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับอำนาจของผู้นำ

8. ระบบอุปถัมภ์ที่ใหญ่ ๆ อาจมีระบบย่อยภายในตัวของมันเอง ลูกน้องหรือผู้ติดตามอาจมีลูกน้องของตนเองต่อไปอีกทอดหนึ่ง ซึ่งเป็นโครงสร้างคล้ายกับปิรามิด ระบบเช่นนี้ดำรงอยู่ได้ เพราะความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน ลูกน้องจะไม่ติดตามผู้นำที่เขาไม่สามารถเข้าถึงได้

เมื่อได้พิจารณาถึงลักษณะ และสาระของแนวความคิดระบบอุปถัมภ์ หรือระบบผู้นำ-ลูกน้องข้างต้นแล้ว และดังได้กล่าวในหัวข้อที่แล้วว่า โครงสร้างภายในองค์กรของฝักฝ่ายทางการเมืองได้ดำเนินไปด้วยระบบดังว่านี้ เราจึงอาจเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในองค์กรของฝักฝ่ายตามระบบอุปถัมภ์นี้ เข้ากับความสัมพันธ์ในสังคมไทยโบราณ ที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบไพร่ได้^๑ ซึ่งอาจเป็นปัจจัยสนับสนุนถึง สาเหตุของการก่อตัวของระบบอุปถัมภ์ภายในพรรคการเมืองไทย

แต่ในปัจจุบัน รูปแบบของระบบอุปถัมภ์ที่เคยเกิดขึ้นในสังคมไทยโบราณ หรือดังที่ได้เสนอโดย ลองเด ได้ปรับเปลี่ยนพัฒนามาสู่ระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบใหม่ ซึ่งอาจมีสาเหตุอันเนื่องมาจากการที่ระบบของความสัมพันธ์ทางสังคม ที่เคยเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์หลักของสังคมในสมัยก่อนไม่สามารถดำรงอยู่อย่างอิสระได้อีกต่อไป เพราะถูกทดแทนโดยความสัมพันธ์ที่เป็นทางการอันเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ในองค์กรสมัยใหม่ ดังนั้น ลักษณะของความสัมพันธ์แบบเดิมจึงต้องเข้ามาแฝงตัวในรูปของโครงสร้างที่ไม่เป็นทางการ ภายในโครงสร้างที่เป็นทางการในองค์กรสมัยใหม่นี้ รูปแบบใหม่ของระบบอุปถัมภ์นี้ ได้ขยายขยายลักษณะของความสัมพันธ์แบบเดิมที่เป็นแนวตั้ง และแนวนอน ออกไปสู่แนวนอนที่กว้างขวางออกไปเรื่อย ๆ ซึ่งเป็นการรวมเอาแนวความคิดชายสังคม

^๑ ดูรายละเอียดใน ปิยฉัตร ปิตะวรรณ, การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2411-2453 (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2524).

(social network) มาประยุกต์เข้ากับการอธิบายความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ ^{๓๒}

การอุปถัมภ์ในลักษณะเช่นนี้ มีลักษณะบางประการที่คล้ายคลึงกับความสัมพันธ์นั้นที่มีตร
คล้ายกับการเป็นเพื่อนเพื่อหวังผลประโยชน์บางอย่าง การเป็นเพื่อนกันโดยมีวัตถุประสงค์นี้ มี
แนวโน้มจะขยายขอบเขตออกไปจากความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคนดังที่เป็นอยู่ เพราะเป็นการ
สร้างหนทางให้ได้รู้จักเพื่อนของเพื่อนต่อไป ^{๓๓}

ดังนั้น ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงขยับขยายจากคนสองคนที่มีสถานะเท่าเทียมกัน (ในแนว
นอน) ออกไปสู่คนที่สาม แต่ไม่ใช่ความสัมพันธ์ในลักษณะสามเส้า หากแต่ยังเป็นความสัมพันธ์
ระหว่างคนสองคน (dyadic relationship) อยู่นั่นเอง โดยแตกต่างออกไปที่มีการขยายฐาน
ของความสัมพันธ์ให้กว้างออกไปเรื่อย ๆ และภาพที่กว้างออกไปในแนวนอนนี้ อาจมีความสัมพันธ์ใน
แนวตั้งต่อไปอีก ลักษณะดังกล่าวนี้จะเป็นตัวแบบที่ใช้อธิบายความสัมพันธ์ภายในองค์กรของฝักฝ่าย
ทางการเมือง

3 แนวความคิดเกี่ยวกับความขัดแย้ง

การศึกษาถึงบทบาทและผลกระทบของฝักฝ่ายทางการเมือง จะละเอียดเรื่องความขัดแย้ง
ไปเสียไม่ได้ ด้วยเหตุผลว่าความขัดแย้งถูกมองว่า เป็นคุณลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของฝักฝ่าย
ทางการเมือง นิโคลัส (Ralph W. Nicholas) มีความเห็นว่าฝักฝ่ายเป็นกลุ่มขัดแย้ง ในทุก
กรณีฝักฝ่ายจะต้องถูกกล่าวถึงควบคู่ไปกับความขัดแย้งเสมอ เพราะฝักฝ่ายได้เกิดขึ้นท่ามกลาง
ความขัดแย้งนั่นเอง ^{๓๔} เลวิส (Oscar Lewis) มองว่าฝักฝ่ายเป็นความขัดแย้งระหว่าง

^{๓๒} ม.ร.ว.พฤษิสาณ ชุมพล, "แนวทฤษฎีการรวมกลุ่มในสังคมไทย และกลุ่มอิทธิพล
หลัง 14-15 ตุลาคม 2516," วารสารธรรมศาสตร์ 3 (พฤษภาคม 2517) : 138.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า 139.

^{๓๔} Nicholas, "Faction : A Comparative Analysis," pp.57-58.

ชนชั้น^{๓๕} เช่นเดียวกับ สไปโร (Melford E. Spiro) ที่ได้อธิบายถึงความขัดแย้งระหว่างกลุ่มย่อย (cohesive subgroups) ภายในกลุ่มใหญ่^{๓๖} เหตุที่เป็นดังนี้ก็เพราะฝักฝ่ายถูกมองว่า เป็นกลุ่มที่อยู่ตรงข้ามกัน แข่งขันกัน หรือขัดแย้งกันในปัญหาทางการเมือง ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ความขัดแย้งจะเป็นตัวสร้างเกณฑ์ หรือบรรทัดฐานในการกำหนดคุณลักษณะของฝักฝ่ายทางการเมือง

โดยทั่วไปแล้ว ความขัดแย้งไม่เพียงแต่จะปรากฏขึ้นในขอบเขตของฝักฝ่ายทางการเมืองเท่านั้น หากเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอในระบบการเมืองที่กำลังพัฒนา เพราะเหตุว่า การเมืองในระบบที่ยังไม่พัฒนา ยังตกอยู่ในช่วงวิกฤตของการแสวงหาระเบียบวิธีแห่งการเห็นพ้องต้องกัน และความสมานฉันท์ทางการเมือง กิจกรรมทางการเมืองจึงเป็นเรื่องของความขัดแย้งโดยตรง ซึ่งต่างออกไปจากระบบการเมืองที่พัฒนาแล้ว จะไม่ปรากฏให้เห็นความขัดแย้งมากนัก หรือเกิดความรุนแรงจนก่อให้เกิดความไร้เสถียรภาพ เนื่องจากความขัดแย้งจะถูกแปรสภาพให้เป็นความเห็นพ้องต้องกัน และความสมานฉันท์ ซึ่งรองรับไว้ด้วยสถาบันทางการเมือง^{๓๗}

จากการศึกษาของ คีย์ส์ (V. O. Keys) ดังกล่าวมาแล้ว ได้ชี้ให้เห็นว่า การต่อสู้ระหว่างฝักฝ่ายภายในพรรคเดโมแครตในรัฐทางใต้ของสหรัฐอเมริกา นั้น เป็นเรื่องของการแข่งขันเพื่อแย่งชิงการเป็นตัวแทนของพรรคเท่านั้น ความขัดแย้งระหว่างฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นจะไม่รุนแรง และไม่นำไปสู่ความแตกแยก ในทางตรงกันข้าม กลับเป็นส่วนสร้างความมั่นคงให้แก่พรรคอีกด้วย^{๓๘}

^{๓๕} Thandee and Scupin, "Factionalism : Methodological Approach," p.673.

^{๓๖} Ibid.

^{๓๗} เซาวนะ ไตรมาศ, "ความขัดแย้งจากรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 : แนวโน้มพัฒนาการสถาบันรัฐธรรมนูญไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 6.

^{๓๘} ดู Black, "A Theory of Southern Factionalism"

เช่นเดียวกับในพรรคเสรีประชาธิปไตย (Liberal Democratic Party) ของญี่ปุ่น โทชิยูกิ อิวาซา ได้เสนอให้เห็นผลการวิจัยว่า ฝักฝ่ายทางการเมือง หรือกลุ่ม "ฮาบัตสึ" (Habutsu) ภายในพรรค จะทำหน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งคือ การแก้ไขวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นกับพรรค ในยามที่พรรคต้องประสบกับปัญหาทางการเมืองในฐานะพรรครัฐบาล จนกระทั่งขาดศรัทธาและความเชื่อมั่นจากประชาชน นายกรัฐมนตรีที่เป็นหัวหน้ากลุ่มฮาบัตสึ ที่กุมอำนาจการบริหารพรรคจะลาออก เพื่อให้ฮาบัตสึกลุ่มอื่น ได้เข้ามาบริหารแทน แม้ว่ากลุ่มฮาบัตสึเหล่านี้จะแข่งขันกันเองเพื่อแย่งชิงอำนาจการนำการบริหารพรรค ตลอดจนตำแหน่งในรัฐบาลก็ตาม^{๓๓} การที่สภาพเช่นนี้สามารถเกิดขึ้นได้ในความสัมพันธ์ระหว่างฝักฝ่ายภายในพรรคการเมือง เป็นเพราะพรรคการเมืองได้มีความเป็นสถาบัน สามารถทำหน้าที่จัดการกับปัญหาความขัดแย้งไม่ให้รุนแรง และลุกลามออกไป แต่ให้เป็นความขัดแย้งภายในกรอบ กติกาที่กำหนดไว้ และแปรเปลี่ยนความขัดแย้งนั้นให้กลายเป็นการประนีประนอม ประสานประโยชน์กัน ภายใต้กฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้

ในทางตรงกันข้าม ฝักฝ่ายในระบบการเมืองที่ยังไม่พัฒนา ดังเช่นพรรคประชาธิปไตยในระบบการเมืองไทย ยังไม่สามารถสร้างสถาบันทางการเมืองเช่นนั้นได้ ความสัมพันธ์ระหว่างฝักฝ่ายจึงเป็นเรื่องของความขัดแย้งโดยตรง และในบางครั้งก็ได้ก่อให้เกิดความรุนแรงขึ้นจนไม่อาจควบคุม ความขัดแย้งจึงเป็นผลที่นำไปสู่ความแตกแยกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

สาระสำคัญของความขัดแย้ง

การศึกษาเกี่ยวกับความขัดแย้งทางสังคม เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นตั้งแต่ช่วงปี 1950 เป็นต้นมา เมื่อนักสังคมวิทยาได้หันมาสนใจ และพิจารณาถึงปัจจัยที่จะมีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น ความขัดแย้งในรูปแบบต่าง ๆ ในความเป็นจริง ทฤษฎีเกี่ยวกับความขัดแย้ง ได้มีมาก่อนหน้าเป็นเวลานานแล้ว ตั้งแต่แนวความคิดของมาร์กซ์ (Karl Marx) และ ซิมเมล (George Simmel)

^{๓๓} ดู โทชิยูกิ อิวาซา, "ฐานอำนาจ และโครงสร้างของพรรคเสรีประชาธิปไตย ในญี่ปุ่น" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525).

มาร์กซ์ ได้พิจารณาความขัดแย้งในลักษณะวิภาษวิธี (dialectic conflict) โดยการเสนอว่า ลักษณะชีวิตสังคมเป็นการต่อสู้ระหว่างชนชั้น คือ ชนชั้นสูงที่เป็นเจ้าของเครื่องมือการผลิตที่เรียกว่าชนชั้นนายทุน จะเป็นชนชั้นที่กดขี่ขูดรีด กับ ชนชั้นที่ใช้แรงงาน หรือชนชั้นกรรมกร ความขัดแย้งจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งเป็นการขัดแย้งกันในผลประโยชน์ของชนชั้น และได้ก่อตัวขึ้นมาเป็นความขัดแย้งทางสังคม มาร์กซ์ จึงสรุปว่าความขัดแย้งนั้นเกิดจากการกดขี่ขูดรีดทางชนชั้น ⁴⁰

ดาเร็นดอร์ฟ (Ralf Dahrendorf) ได้สนับสนุนแนวความคิดของ มาร์กซ์ ในเรื่องความขัดแย้ง แต่ ดาเร็นดอร์ฟ เห็นว่าความขัดแย้งอาจไม่ได้เกิดจากการกดขี่ขูดรีดทางชนชั้นดังที่ มาร์กซ์ เสนอ แต่ความขัดแย้งจะมีอยู่ในทุกกลุ่มของสังคม มิใช่มีเฉพาะระหว่างชนชั้นนายทุนและผู้ใช้แรงงานเท่านั้น ดังนั้น ความขัดแย้งในความหมายของ ดาเร็นดอร์ฟ จึงเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม และเกิดขึ้นจากการกดขี่ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ⁴¹

ส่วน ซิมเมล (George Simmel) ได้พิจารณาความขัดแย้งในแง่มุมของหน้าที่ของความขัดแย้ง ที่ก่อให้เกิดบูรณาการขึ้นในสังคม ซิมเมลเสนอว่าถ้าเกิดความขัดแย้งขึ้นจากภายนอกที่มีขอบเขตจำกัดและไม่มากเกินไปแล้ว จะทำให้เกิดความสามัคคีภายในกลุ่ม ความขัดแย้งภายในกลุ่มอาจทำให้คงรักษาไว้ซึ่ง การจัดระเบียบทางสังคมทั้งหลายให้สถาบันอยู่รอดได้ ⁴²

โคเซอร์ (Lewis Coser) มีความเห็นเช่นเดียวกับ ซิมเมล ว่าความขัดแย้งเกิดจากการทำหน้าที่อย่างหนึ่งของระบบสังคม โคเซอร์ เห็นว่าความขัดแย้งเป็นการปฏิเสธความสัมพันธ์ในรูปแบบเดิม และจะสร้างรูปแบบใหม่ของความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีขึ้น โคเซอร์ มองระบบสังคม

⁴⁰ Paul Wehr, Conflict Regulation (Colorado : Westview Press, 1979), p.3.

⁴¹ Ibid.

⁴² Jonathan H. Turner, The Structure of Sociological Theory (Illinois : The Dorsey Press, 1974), pp.78-91.

ว่าประกอบไปด้วยระบบย่อย ๆ ซึ่งมารวมกัน และมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ในความสัมพันธ์นั้นอาจทำให้เกิดความไม่สมดุลย์ และตึงเครียดขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ความขัดแย้ง ส่วนในหน้าที่ของความขัดแย้งนั้น โคเซอร์ เห็นว่าความขัดแย้งจะทำให้ส่วนต่าง ๆ ของสังคมเข้ามารวมกัน มีปฏิสัมพันธ์กัน แม้จะเป็นไปในรูปของความขัดแย้งก็ตาม แต่ความขัดแย้งอาจก่อให้เกิดความสามัคคีขึ้นได้ภายในกลุ่ม ⁴³

ความคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งในอีกแนวทางหนึ่ง เป็นการศึกษาในแง่ของ พลวัตของกระบวนการขัดแย้ง ซึ่งอธิบายว่า ความขัดแย้งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติร่วมกันในทุกสังคม สถานการณ์ของความขัดแย้งสามารถเข้าใจได้ในกระบวนการก่อตัวของมัน เช่น การศึกษาความขัดแย้งในระดับจุลภาคของ โคลแมน (J. S. Coleman) และการศึกษาความขัดแย้งในแง่ของกระบวนการควบคุมความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น งานของ คริสเบอร์ก (Krisberg) ลอร์ และ คอร์มิก (Laué and Cormick) และ เบอร์ตัน (Burton) เป็นต้น ⁴⁴

จากแนวความคิดดังกล่าว ทำให้เรามองเห็นภาพของความขัดแย้งได้ว่า เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีสองฝ่าย ซึ่งอาจปรากฏออกมาในรูปของการแข่งขัน ต่อสู้ โต้แย้ง หรือช่วงชิงเพื่อเป้าหมายเดียวกัน ความขัดแย้งอาจมีความหมายว่า เป็นการต่อสู้เพื่อช่วงชิงสิ่งที่มีคุณค่า และความต้องการที่จะมีสิทธิเหนือสถานภาพอันจำกัด หรือความต้องการที่จะมีสิทธิเหนืออำนาจ และทรัพยากร ⁴⁵ นอกจากนี้เรายังอาจพิจารณากระบวนการขัดแย้งได้ว่า เป็นธรรมชาติของสังคมทุกสังคม ซึ่งไม่อาจจัดให้สิ้นไปได้ แต่ภาพของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในแต่ละสังคม จะมีระดับของความรุนแรงที่แตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของระบบการเมืองว่า จะมีกลไกและกระบวนการแก้ไขความขัดแย้งได้มากน้อยเพียงใด ความขัดแย้งอาจไม่ปรากฏออกมาในรูปแบบที่รุนแรง และนำไปสู่ความแตกแยกเสมอไป เพราะความขัดแย้งมิใช่สิ่งเดียวกันกับความแตกแยก แต่ความขัดแย้งคือ สภาวะที่ดำรงอยู่ซึ่งความแตกต่าง และจะนำไปสู่ความแตกแยกก็ต่อเมื่อความ

⁴³ Lewis Coser, The Function of Social Conflict (New York : The Free Press of Glencoe, 1965), p.7.

⁴⁴ Wehr, Conflict Regulation, p.8.

⁴⁵ Coser, The Function of Social Conflict, p.8.

แตกต่างกันไม่ได้รับการเยียวยา หากมีปัจจัยที่สนับสนุน ส่งเสริมให้ความต่างนั้นทวีความรุนแรงขึ้น และขยายขอบเขตกว้างขวางออกไป จนไม่อาจควบคุมได้

ในทางตรงกันข้าม ความขัดแย้งอาจนำไปสู่บูรณาการของระบบสังคมได้ หากความขัดแย้งนั้นเกิดขึ้นภายใต้ขอบเขตที่แน่นอน ภายใต้กฎเกณฑ์กติกาที่วางไว้ ความขัดแย้งจะถูกกำหนดขอบเขตไว้เป็นเพียงความแตกต่างของคู่กรณี และผลของความขัดแย้งนั้นจะนำไปสู่ข้อสรุปที่ดีกว่า